

KATARZYNA WAŁĘCKA-MATYJA

Uniwersytet Łódzki, Instytut Psychologii

MIĘDZY ZARADNOŚCIĄ A BEZRADNOŚCIĄ MŁODZIEŻY Z RODZIN O ZRÓŻNICOWANEJ STRUKTURZE

Streszczenie: Zdaniem wielu familiologów, funkcjonowanie społeczne człowieka w znacznej mierze zależy od przyswojonych wzorców zachowań oraz doświadczeń mających źródło w rodzinie generacyjnej. Mając świadomość odmienności i specyfiki przebiegu procesu wychowania w rodzinach o zróżnicowanej strukturze, w artykule podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy młodzież z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych różni się między sobą w zakresie zaradności życiowej oraz cech osobowości. Określenie osobowościowych predyktorów wymiaru zaradności życiowej pozwoliło na uzyskanie pełniejszego obrazu analizowanego zagadnienia.

W badaniach uczestniczyło 314 osób znajdujących się w okresie późnej adolescencji (średnia wieku 21 lat), pochodzących z województwa łódzkiego. Zastosowano następujące metody badawcze: ankieta, Inwentarz Osobowości NEO-FFI w adaptacji Bogdana Zawadzkiego, Jana Strelaua, Piotra Szczepaniaka i Magdaleny Śliwińskiej

oraz Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) Jana M. Stanika.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły stwierdzić, że istnieją różnice w zakresie rozpatrywanych zmiennych psychologicznych między grupami badanych kobiet i mężczyzn z rodzin o zróżnicowanej strukturze. Bezradność i pesymistyczne nastawienie w stosunku do siebie, a także do otoczenia, najczęściej charakteryzowały adolescentów z rodzin monoparentalnych. W zakresie przejawiania zachowań określanych jako zaradne, przedsiębiorcze nie wystąpiły różnice między porównywanymi grupami młodzieży. Wymiarem osobowości różniącym badane grupy adolescentów była otwartość na doświadczenie, która najsilniej cechowała kobiety i mężczyzn z rodzin pełnych. Określono także osobowościowe predyktory wymiaru zaradności życiowej.

Słowa kluczowe: struktura rodziny, adolescencja, osobowość, zaradność życiowa, bezradność

WPROWADZENIE

Jednym z elementów permanentnego procesu przemian dokonujących się w sferze organizacji i funkcjonowania rodziny są zmiany zachodzące w strukturze tej ostatniej. Rozważając zagadnienie dynamiki transformacji współczesnej rodziny, można zauważyć, że ewoluowała ona od wielopokoleniowej, tzw. poszerzonej rodziny tradycyjnej, poprzez rodzinę nuklearną, ku coraz powszechniejszym alternatywnym formom życia

mażeńsko-rodzinnego, czyli kohabitacji, związkom typu DINK¹⁾ czy LAT²⁾, rodzinom monoparentalnym, jednopłciowym związkom partnerskim czy rodzinom zrekonstruowanym. Współcześnie rodzina nuklearna nie jest już jedyną, akceptowalną, opisującą rzeczywistość społeczną i obowiązującą formą rodziny. Familiolodzy oraz socjolodzy postulują, by zrezygnować z archaizmu, jaki stanowi termin *rodzina tradycyjna*³⁾, jest to bowiem coraz rzadsza w Polsce i w krajach wysoko rozwiniętych konstrukcja społeczna⁴⁾. W efekcie przekształceń dokonujących się w strukturze rodziny można dostrzec na gruncie badawczym nowe operacjonalizacje niektórych pojęć. Przykład tego rodzaju zmian może stanowić inne rozumienie pojęcia *rodziny niepełnej*. To pejoratywne określenie coraz powszechniej jest zastępowane terminem pozbawionym stygmatyzującego charakteru: *rodzina monoparentalna*. Niektórzy socjologowie uważają, że wzrost odsetka rodzin monoparentalnych, czyli samotnych rodziców (głównie matek), w stosunku do liczby małżeństw z dziećmi jest jedną z największych przemian strukturalnych rodziny w Polsce (Szukalski, 2004). W przestrzeni społecznej zjawisko rodziny z jednym rodzicem powiązane jest z kohabitacją lub tworzeniem powtórnego, sformalizowanego związku określanego mianem *rodziny zrekonstruowanej*. Warto zaznaczyć, że instytucja rodziny zrekonstruowanej znana jest od dawna. W ubiegłych stuleciach wiele dzieci było wychowywanych przez rodzica biologicznego i niebiologicznego (macochę lub ojczyma). Powód stanowiła częsta i stosunkowo wczesna umieralność kobiet podczas porodu i połogu, np. w okresie średniowiecza. W nieodległej jeszcze przeszłości sytuacja społeczna oraz ekonomiczna ograniczała samodzielność i niezależność kobiet, co zmuszało wdowy do ponownego wstępowania w związek małżeński, traktowany jako źródło bezpieczeństwa materialnego oraz prawnego (Jundziłł, 2001). Istotnym źródłem wzrostu liczby rodzin zrekonstruowanych jest aktualnie rosnąca liczba rozwodów (tabela 1).

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1., od lat 70. XX w. do pierwszej dekady XXI w. liczba małżeństw rozwiązanych w wyniku rozwodu w stosunku do zawieranych wzrosła ponad dwukrotnie. W 2006 r. w liczbach względnych odnotowano jej najwyższą wartość – 71 192. Jeśli chodzi o wartości procentowe, rekord przypadł na 2005 r. – 32,7%. W latach 2007–2010 można zauważyć utrzymywanie się liczby rozwodów w Polsce na stałym, choć nadal wysokim poziomie.

Rezultaty badań wskazują, że w Polsce ok. 75–80% rozwiedzionych osób ponownie zawiera związki małżeńskie. Podkreśla się jednak, że partnerami kieruje inna motywacja niż przy wchodzeniu w pierwszy związek oraz że formalne związki częściej bywają zastępowane nieformalnymi, czyli kohabitacją (Janicka, 2006).

W opinii wielu badaczy (Porębska, 1990; Coleman, Ganong, Fine, 2000; Cartwright, 2003; Visher, Visher, Pasley, 2003; Schaffer, 2006; Błażek, Kaźmierczak, Lewandowska-Walter, 2010; Rostowski, Rostowska, 2012) psychologiczna struktura ro-

¹⁾ DINK – skrót od angielskiego: *DoubleIncome, No Kids*, czyli ‘podwójny dochód, brak dzieci’ (Szlendak, 2012).

²⁾ LAT – *Living Apart Together*, czyli ‘życie razem osobno’ (Janicka, 2006; Szlendak, 2012).

³⁾ Rodzina tradycyjna to specyficzny typ rodziny nuklearnej, gdzie władzę decyzyjną i sprawczą ma ojciec będący jednocześnie żywicielem i reprezentantem rodziny na zewnątrz. Matka zaś zajmuje się rodzeniem i wychowywaniem potomstwa oraz domem (Janicka, 2006).

⁴⁾ Choć ewolucja małżeństwa zachodzi na całym świecie, zmiany, którym podlega rodzina, są najmniej widoczne w krajach wolno rozwijających się, gdzie nadal występuje tendencja do funkcjonowania rodzin o charakterze tradycyjnym (Tyska, 2001).

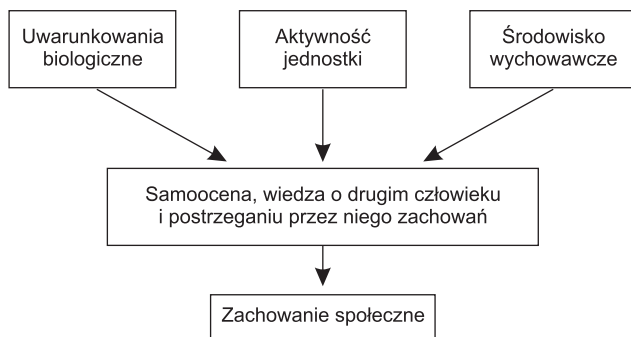
TABELA 1. Liczbowy i procentowy rozkład małżeństw zawartych i małżeństw rozwiązanych w wyniku rozwodów w Polsce, w latach 1970–2010 (GUS, 2011)

Lata	Małżeństwa zawarte	Małżeństwa rozwiązane przez rozwód	Proporcja małżeństw rozwiązanych przez rozwód do małżeństw zawartych (%)
1970	280 311	34 574	12,3
1975	330 848	41 298	12,9
1980	307 373	39 833	13,0
1985	266 816	49 095	18,4
1990	255 369	42 436	16,6
1995	207 081	38 115	18,4
1996	203 641	39 449	19,8
1997	204 850	42 549	20,8
1998	209 430	45 230	21,6
1999	219 398	42 020	19,6
2000	211 150	42 770	20,6
2001	195 122	45 308	23,2
2002	191 935	45 414	23,7
2003	195 446	48 632	24,9
2004	191 824	56 332	29,7
2005	206 916	67 578	32,7
2006	226 181	71 192	31,5
2007	248 702	66 178	26,6
2008	257 744	65 005	25,2
2009	250 794	65 345	26,0
2010	228 337	61 300	26,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS z 2011 r.

dziny i procesy w niej zachodzące stanowią jeden z głównych czynników mających wpływ na osobowość człowieka. Struktura rodziny, pojmowana jako obecność i udział obojga rodziców w procesie wychowania oraz jakość wzajemnych stosunków w grupie rodzinnej, w istotny sposób wyznacza rozwój i zachowania społeczne dziecka. Jest ono od początku życia aktywnym podmiotem, a nie tylko biernym odbiorcą bodźców pochodzących ze świata. Włączanie się dziecka w świat zachodzi stopniowo, m.in. przez budowanie związków z otoczeniem, które stają się podstawą wielu elementów funkcjonowania człowieka. Proces ten w swym dynamizmie powoduje rozwój i przekształcanie osobowości dziecka.

Zachowanie społeczne człowieka determinowane jest nie tylko przez środowisko wychowawcze, kształtowane m.in. przez strukturę rodziny pochodzenia, lecz także przez wiele czynników o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym (rysunek 1). Istotną rolę odgrywają tu uwarunkowania biologiczne oraz aktywność własna jednostki, które wpływają na rozwój samooceny, poziomu wiedzy o innych ludziach i ich zachowaniach (Lewicki, 1969; Myers, 2003).

RYSUNEK 1. Determinanty zachowań społecznych człowieka

Źródło: opracowanie własne.

Poddając analizie psychologicznej specyfikę funkcjonowania interpersonalnego adolescentów⁵⁾ z rodzin o zróżnicowanej strukturze, podkreśla się, że oprócz doświadczeń rodzinnych, jak i wpływów środowisk pozarodzinnych, znaczący wpływ na kontakty społeczne w tym okresie mają także inne czynniki. Do najważniejszych zaliczane są: przemiany biologiczne organizmu związane z osiągnięciem dojrzałości fizjologicznej, płeć młodych ludzi wchodzących w dorosłość, rodzaj zadań mających związek z płcią oraz specyfika wieku dorastania rozumiana jako przełom w rozwoju osobowości i emocjonalności (Czapiga, 1993). Z uwagi na tematykę pracy nie są one jednak przedmiotem zainteresowania autorki.

Nie ulega wątpliwości, że w rodzinie pełnej, monoparentalnej czy zrekonstruowanej oddziaływania wychowawcze, kształtujące wzorce społecznych zachowań adolescentów, przebiegają w odmienny sposób. Zakładając, że prawidłowo funkcjonujące środowisko rodziny pełnej cechuje się wysokim poziomem stabilności, zapewnia młodemu pokoleniu poczucie bezpieczeństwa i stwarza korzystne warunki do rozwoju, można sądzić, iż w większym stopniu będzie ono kształtowało jednostki zaradne i przedsiębiorcze – ludzi, którzy podejmą wyzwania stawiane im przez otoczenie, będą spoglądać w przyszłość bez lęku i uprzedzeń, przejawiać pozytywny stosunek do innych i odpowiednio reagować w sytuacjach społecznych. Natomiast w pozostałych, uwzględnionych w badaniu typach rodzin, tj. monoparentalnych i zrekonstruowanych, z uwagi na charakterystyczną zmienność warunków, częste doświadczanie stresu oraz silnych emocji, głównie negatywnych, proces wychowania może prowadzić do ukształtowania osobowości

⁵⁾ Okres adolescencji, rozumiany jako faza przejściowa od dzieciństwa do dorosłości, zawiera się w czasie od 10. do 23. roku życia. Okres między 10. a 15. rokiem życia określany jest mianem *wczesnej adolescencji* i dotyczy nabywania przez jednostkę zdolności do dawania nowego życia. Faza *późnej adolescencji*, obejmująca okres od 16. do 20–23. roku życia, związana jest z nabywaniem przez człowieka zdolności do kształtowania swego życia (Obuchowska, 2000).

nasyconej cechami lęku i poczucia bezradności (Jabłoński, 2000). Postrzeganie siebie i innych przez pryzmat pesymizmu nie sprzyja rozwojowi satysfakcjonujących relacji międzyludzkich. Stałe przewidywanie porażki zamiast sukcesu nie mobilizuje młodego człowieka do zachowań przedsiębiorczych.

W celu przybliżenia warunków rozwoju i ukazania tła psychologicznego interakcji wychowawczych między adolescentem a rodzicem/wychowawcą poniżej przedstawiono zarys wybranych aspektów oddziaływań wychowawczych rodzin o zróżnicowanej strukturze.

CHARAKTER SYTUACJI WYCHOWAWCZEJ W RODZINACH PEŁNYCH

Współcześnie rodzina pochodzenia zajmuje się młodym pokoleniem i wychowuje je bardzo długo: od momentu urodzenia do ok. 20–25. roku życia, z tendencją do wydłużania się tego czasu. Odgrywa przy tym dominującą rolę we wszystkich fazach rozwoju adolescentów. Po osiągnięciu dojrzałości psychicznej oraz niezależności finansowej młodzież opuszcza dom rodzinny, najczęściej podejmując próbę funkcjonowania w nowym związku interpersonalnym. Zaznacza się jednak, że przez cały cykl życia jednostka jest uwikłana w sieć stosunków pokrewieństwa i powinowactwa z osobami tworzącymi rodzinę rozszerzoną (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2002).

W prawidłowo funkcjonującej rodzinie o pełnej strukturze⁶⁾ obydwoje rodzice wypełniają swe obowiązki w formie realizacji wielu funkcji, które za Zbigniewem Tyszką (2001) można ująć w cztery grupy: funkcje biopsychiczne (prokreacyjna, seksualna), funkcje ekonomiczne (materialno-ekonomiczna, opiekuńczo-zabezpieczająca), funkcje społeczno-wyznaczające (stratyfikacyjna, legalizacyjno-kontrolna) oraz funkcje socjopsychologiczne (socjalizacyjno-wychowawcza, kulturalna, religijna, rekreacyjno-towarzyska, emocjonalno-ekspresyjna). Odpowiednie pełnienie tychże funkcji prowadzi do właściwego działania systemu rodzinnego, w którym psychospołeczne potrzeby dziecka i innych członków rodziny są odpowiednio zaspokajane. Takie postępowanie można zatem określić mianem profilaktyki, zapobiega ono bowiem powstawaniu zaburzeń rozwoju w sferze społecznej, emocjonalnej oraz moralnej.

Członkowie rodziny pełnej należą do jednego systemu rodzinnego, który jest relatywnie zamknięty. Przynależność do niego jest jasno zdefiniowana i jednoznaczna, uwarunkowana biologicznie, prawnie oraz lokalowo. W świetle teorii systemowej najistotniejszą cechą optymalnie funkcjonującej rodziny, określanej mianem *rodziny funkcjonalnej*, jest jej elastyczna struktura, przy założeniu, że autorytet należy do rodziców, a granice międzypokoleniowe są wyraźne. Innymi ważnymi cechami rodziny funkcjonalnej są warunki sprzyjające indywidualnemu rozwojowi każdego jej członka, przy jednoczesnym zachowaniu wewnątrzrodzinnych więzi, oraz styl komunikacji międzyrodzinnej, charakteryzujący się otwartością myśli, uczuć, spontanicznością, respektowaniem różnic i subiektywnego świata innych, a także humorem (Harwas-Napierała, 2006).

W omawianym tu typie rodziny pozycja prawna rodziców w stosunku do dzieci jest jasno określona. Wszystkie dzieci są ze sobą spokrewnione. Role matki i ojca są wyzna-

⁶⁾ *Rodzina pełna* (nuklearna) składa się z dwojga rodziców oraz jednego bądź kilkorga dzieci. Rodzicielstwo jest najczęściej poprzedzone byciem parą. Jest to istotna uwaga na temat składu grupy rodzinnej, psychologowie podkreślają bowiem konieczność obecności obojga rodziców dla prawidłowego rozwoju identyfikacji i kształtowania osobowości społecznej dzieci (Ziemska, 1979).

zione przez więź biologiczną i różnicę wiekową oraz ściśle określone w społeczeństwie przez fakt więzów krwi oraz normy społeczne (Dobosz-Sztuba, 1989).

Dzieci wychowywane w rodzinach pełnych mają dwie pary dziadków, którzy, jak wynika z badań przeprowadzonych przez Hannę Świdę-Ziembę, stanowią dla nich opokę oraz stwarzają realną możliwość obcowania ze światem zasad, stabilnym i pewnym (Świda-Ziomba, 2002). Zaznacza się, że rodzina nuklearna jest zwykle akceptowana przez członków obydwu rodzin rdzennych, co wzmacnia poczucie wzajemnej przynależności (Dobosz-Sztuba, 1989).

Członkowie rodziny nuklearnej wypracowują wspólny system znaczeń w zakresie poglądów, tradycji i wartości, co powoduje, że znaczenie rodziny jako grupy, do której się należy, jest zdecydowanie silne.

Rodzina prawidłowo pełniąca wszystkie swoje funkcje, w której panuje miłość, zgoda oraz wzajemna troska o siebie, jest dla dzieci gwarantem korzystnego środowiska, stymulującego i wspierającego rozwój. Niestety, coraz więcej dzieci wychowuje się w rodzinach, które nie są w stanie zapewnić im należytych warunków do rozwoju.

CHARAKTER SYTUACJI WYCHOWAWCZEJ W RODZINACH MONOPARENTALNYCH

Z punktu widzenia rozwoju adolescenta, w tym szczególnie dla jego funkcjonowania społecznego, ważne jest zagadnienie trwałości rodziny. Jej rozpad może nastąpić na skutek wielu różnych wydarzeń życiowych, do których należą: rozwód, opuszczenie, separacja czy śmierć jednego ze współmałżonków. Wymienione sytuacje zwykle prowadzą do zaburzeń w prawidłowym funkcjonowaniu rodziny, rozumianym jako odpowiednie zaspokajanie potrzeb zarówno dziecka, jak i innych jej członków. Zaznacza się, że dysfunkcjonalność rodziny może być całkowita bądź częściowa.

Stan psychologiczny dziecka wychowywanego w rodzinie monoparentalnej w dużym stopniu zależy od przyczyny jej niekompletności. Inne problemy występują w rodzinach rozwiedzionych, inne – w osieroconych, a jeszcze inne w rodzinach samotnych matek, które nigdy nie były w związku małżeńskim (Szymanowska, 2000). Familiolodzy wskazują, że wśród rodzin niepełnych najliczniejszą grupę stanowią rodziny rozwiedzione, gdzie opiekę nad dziećmi przejęła matka, zdecydowanie rzadziej – ojciec (Rajkiewicz, 2004).

Współczesne, modernistyczne społeczeństwo, choć jest bardziej skłonne do akceptowania rozwodów, nadal postrzega je jako mające zdecydowanie negatywny wpływ na dzieci i młodzież. W ujęciu systemowym rozwód, jak każdy kryzys, stwarza ryzyko następstw zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, natomiast w odniesieniu do przyczyn zmian rozwojowych występujących u dzieci rozwiedzionych rodziców przyjmuje się, że tkwią one w konfliktowych relacjach dorosłych (Conway, 1997).

Rozważając wpływ rozpadu rodziny na rozwój i wychowanie młodego pokolenia, należy uwzględnić czynniki towarzyszące, takie jak: wiek dziecka w momencie rozstania rodziców, jego osobowość, rozmiar konfliktu między rodzicami, sytuacja ekonomiczna rodzica, z którym dziecko mieszka, i jakość relacji między nimi (Kelly, 1998). Literatura przedmiotu pozwala stwierdzić, że niekompletność rodziny wpływa na dziecko w dwojaki sposób, tj. *bezpośredni* i *pośredni*. Wpływ bezpośredni nieobecności jednego z rodziców w systemie rodzinnym na dziecko powoduje wystąpienie u niego wielu niepożądanych zachowań, m.in. takich, jak zakłócenia równowagi emocjonalnej,

trudności w nawiązywaniu bliskich kontaktów interpersonalnych, nerwice o charakterze lękowym, zachowania regresyjne, trudności wychowawcze, obniżenie wyników w nauce szkolnej (Jabłoński, 2000). Pośredni wpływ funkcjonowania rodziny z jednym rodzicem na rozwój dziecka wiąże się z oddziaływaniem takiej sytuacji na rodzica obecnego, kształtowaniem się u niego określonych postaw i zachowań (np. wzrostu napięcia emocjonalnego), co z kolei wpływa na dziecko. Zaznacza się, że funkcjonowanie rodziców w rodzinach monoparentalnych jest obciążone dodatkowymi czynnikami, które modyfikują, a często utrudniają wychowywanie i prawidłową relację z dzieckiem.

Przedstawione tu psychologiczne następstwa oddziaływań wychowawczych rodziny monoparentalnej na młodzież wiążą się także z zachodzącymi w organizmie młodego człowieka burzliwymi przemianami, zdeterminowanymi przez czynniki neurohormonalne, które powodują m.in. ambiwalentność reakcji emocjonalnych, tendencję do zachowań impulsywnych, nadmiernie wysoki poziom krytycyzmu, małą odporność na stres, stwarzając ryzyko powstania urazów psychicznych, trudnych do późniejszego przezwyciężenia (Obuchowska, 2000). Wszystkie problemy związane z okresem adolescencji mogą być nasilone i zwielokrotnione przez wychowywanie w rodzinie monoparentalnej.

CHARAKTER SYTUACJI WYCHOWAWCZEJ W RODZINACH ZREKONSTRUOWANYCH

W związku z rosnącą liczbą rodzin zrekonstruowanych ich sytuacja społeczno-psychologiczna nabiera coraz większego znaczenia. Nie ulega wątpliwości, że struktura wewnętrzna rodziny znacząco determinuje jej funkcjonowanie w aspekcie wychowawczym, zarówno w odniesieniu do wewnątrzrodzinnych oddziaływań wychowawczych, jak i do wychowawczego uaktywnienia się wpływów rodziny w środowisku zewnętrznym.

Zaznacza się, że funkcjonowanie rodzin zrekonstruowanych zdecydowanie różni się od funkcjonowania innych typów rodzin, np. pełnych, monoparentalnych czy osieroconych. Wynika to głównie z faktu, że w obrębie rodziny zrekonstruowanej zachodzą odmienne jakościowo procesy społeczno-psychologiczne, odróżniające ją od innych typów rodzin. Często zdarza się, że procesy te stanowią przeszkodę w osiągnięciu szczęścia i harmonii rodzinnej. Zalicza się do nich głównie problemy emocjonalne wynikające z rozwiązania pierwszej rodziny oraz proces scalania rodziny zrekonstruowanej w spójny system. Rezultaty badań prowadzonych w tym obszarze dowodzą, że integracja rodziny zrekonstruowanej jest procesem złożonym, uwarunkowanym wieloma czynnikami, takimi jak np. płeć i wiek pasierbów w czasie tworzenia rodziny, jej typ oraz złożoność struktury rodziny zrekonstruowanej. Istotne trudności wiążą się także z brakiem poczucia wspólnej przeszłości, rozumianej jako historia rodziny, z określeniem granic w systemie rodzinnym, z konfliktami wynikającymi z realizacji ról oraz z rozbieżnością zachodzącą pomiędzy zadaniami pojawiającymi się na poszczególnych etapach życia rodzinnego a nierealistycznymi oczekiwaniami członków rodziny (Ganong, Coleman, 1984; Dobosz-Sztuba, 1989).

Prowadzone w tym zakresie badania pozwalają stwierdzić, że wśród rodzin zrekonstruowanych częściej występują rodziny z ojczymem niż rodziny z macochą. Jest to zrozumiałe w świetle faktu, że w Polsce większość rodzin z jednym rodzicem (monoparentalnych) stanowią te, w których opiekę nad dziećmi przejęła matka (Wideł, 2000). W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że członkowie takich rodzin w mniejszym

stopniu są narażeni na sytuacje stresogenne niż członkowie pozostałych typów rodzin zrekonstruowanych.

Pojawienie się nowego dziecka może w dwojaki sposób wpływać na funkcjonowanie nowo powstałej rodziny, zarówno korzystnie, jak i niekorzystnie. Oddziaływanie korzystne związane jest z faktem, że rodzinie udało się już stworzyć intymne i trwałe więzi, w związku z czym wspólne dziecko przyczynia się znacząco do integracji całej rodziny. Wpływ niekorzystny odnosi się do sytuacji, gdy rodzina znajduje się w fazie integrowania i nie jest jeszcze gotowa na przyjęcie nowego członka (Lewandowska-Walter, 2006).

Specyfika funkcjonowania rodzin zrekonstruowanych nie przekreśla jednak możliwości ich prawidłowego oddziaływania wychowawczego. Zwracając uwagę na pozytywne aspekty, podkreśla się możliwość obserwowania przez dziecko modeli obu płci, możliwość oferowania mu wsparcia emocjonalnego i oddziaływania na jego zachowania przez przybranego rodzica. Ponadto zgodna rodzina zrekonstruowana przekazuje dziecku pozytywny obraz życia rodzinnego oraz umożliwia dużą liczbę interakcji. W relacjach z przybranym rodzicem i rodzeństwem dziecko uczy się umiejętności kompromisu, tolerancji oraz negocjacji. Przez kontakt z różnymi wartościami, postawami czy stylami życia zdobywa różnorodne doświadczenia, które wpływają korzystnie na jego rozwój (Dobosz-Sztuba, 1989). Zakłada się, że jeśli powtórnie założona rodzina funkcjonuje prawidłowo, to stanowi ona dużo korzystniejsze środowisko wychowawcze niż rodzina samotnego rodzica z dzieckiem.

PROBLEM I CEL BADAŃ

Uwzględniając odmiennność doświadczeń rodzinnych młodzieży z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych oraz zakładając ich duże znaczenie dla przyszłego funkcjonowania interpersonalnego adolescentów w wymiarze emocjonalno-społecznym, podjęto próbę ustalenia, czy istnieje zróżnicowanie między grupami kobiet oraz między grupami mężczyzn z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych w zakresie preferowania określonych stylów funkcjonowania interpersonalnego, tj. stylu „zaradność, realizm” oraz stylu „bezaradność, pesymizm”.

W niniejszej pracy badane style funkcjonowania w relacjach z innymi zoperacjonalizowano poprzez odwołanie się do definicji Jana M. Stanika (1994). Styl określony jako „zaradność, realizm” charakteryzuje osoby przedsiębiorcze, skuteczne w swych działaniach, a nawet skłonne w skrajnych przypadkach do podejmowania ryzyka. Są one optymistycznie nastawione do otoczenia oraz akceptują siebie. Osoby cechujące się tym stylem w kontaktach społecznych są bardziej nastawione na osiąganie wytyczonych celów (zadaniowość) niż na emocjonalną syntonie. Natomiast styl „pesymizm, bezradność, wołanie o pomoc” związany jest z przejawianiem niskiego poczucia własnej wartości, dokonywaniem negatywnej oceny własnego miejsca w życiu, niedostrzeganiem różnych możliwości oraz negatywnym stosunkiem do innych ludzi (tamże).

Cel podjętych badań stanowiło także określenie osobowościowych predyktorów zachowań związanych z przedsiębiorczością (styl „zaradność, realizm”) oraz postawą bezradności (styl „bezaradność, pesymizm”) młodzieży z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

PYTANIA I HIPOTEZY BADAWCZE

Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na cztery główne pytania:

- 1) Czy istnieją różnice w przejawianiu zachowań cechujących się zaradnością i realizmem w grupach kobiet i mężczyzn z rodzin pełnych, monoparentalnych oraz zrekonstruowanych?
- 2) Czy istnieją różnice w zakresie zachowań charakteryzujących się postawą bezradności oraz pesymizmu w grupach kobiet i mężczyzn z rodzin pełnych, monoparentalnych oraz zrekonstruowanych?
- 3) Czy istnieją różnice w zakresie cech osobowości kobiet i mężczyzn z rodzin pełnych, monoparentalnych oraz zrekonstruowanych?
- 4) Czy i jakie można wskazać predyktory osobowościowe zachowań cechujących się zaradnością oraz zachowań związanych z przejawianiem bezradności i pesymizmu?

Na podstawie literatury przedmiotu sformułowano następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1. Występują różnice w zakresie funkcjonowania społecznego charakteryzującego się cechami typowymi dla stylu „zaradność, realizm” między grupami kobiet pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Hipoteza 2. Kobiety z rodzin pełnych częściej posługują się stylem „zaradność, realizm” niż badane z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych.

Hipoteza 3. Występują różnice w zakresie przejawiania zachowań społecznych związanych z postawą bezradności i pesymizmu między grupami kobiet pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Hipoteza 4. Kobiety z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych częściej przejawiają zachowania społeczne związane ze stylem „bezradność, pesymizm” niż badane z rodzin o pełnej strukturze.

Hipoteza 5. Występują różnice w zakresie funkcjonowania społecznego charakteryzującego się cechami typowymi dla stylu „zaradność, realizm” między grupami mężczyzn pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Hipoteza 6. Mężczyźni z rodzin pełnych częściej posługują się stylem „zaradność, realizm” niż badani z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych.

Hipoteza 7. Występują różnice w zakresie przejawiania zachowań społecznych związanych z postawą bezradności i pesymizmu między grupami mężczyzn pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Hipoteza 8. Mężczyźni z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych częściej przejawiają zachowania społeczne związane ze stylem „bezradność, pesymizm” niż badani z rodzin o pełnej strukturze.

Hipoteza 9. Występują różnice w zakresie cech osobowości między grupami kobiet pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Hipoteza 10. Kobiety pochodzące z rodzin pełnych są mniej neurotyczne i bardziej otwarte na doświadczenie niż kobiety z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych.

Hipoteza 11. Występują różnice w zakresie cech osobowości między grupami mężczyzn pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Hipoteza 12. Mężczyźni pochodzący z rodzin pełnych są mniej neurotyczni i bardziej otwarci na doświadczenie niż mężczyźni z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych.

Hipoteza 13. Istnieją predyktory osobowościowe badanych zachowań społecznych, tj. zaradności i bezradności.

METODY BADAŃ

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowano następujące metody: ankieta własnego autorstwa oraz standaryzowane kwestionariusze psychologiczne – Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) Jana M. Stanika (1994) oraz Inwentarz Osobowości NEO-FFI w adaptacji Bogdana Zawadzkiego, Jana Strelaua, Piotra Szczepaniaka i Magdaleny Śliwińskiej (1998).

1. Ankieta

W procesie gromadzenia materiału empirycznego zastosowano metodę ankiety, która pozwoliła na zebranie informacji dotyczących danych demograficznych badanych adolescentów (wiek, płeć, miejsce zamieszkania, stan cywilny, wykształcenie) oraz danych związanych z zagadnieniem struktury demograficznej rodziny pochodzenia badanych (liczebność członków rodziny, rodzaj pokrewieństwa i usytuowanie przestrzenne).

2. Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI)

Adaptację SUI do warunków polskich przeprowadził Stanik. Dokonał on normalizacji skali na próbie 200 osób (kobiet i mężczyzn) w przedziale wiekowym od 20 do 55 lat. Badana osoba miała ustosunkować się do 70 twierdzeń, mając trzy możliwości odpowiedzi: „tak”, „nie wiem (?)” oraz „nie”. W kwestionariuszu wyróżniono 12 skal diagnostycznych. Skale od 1. do 8. skonstruowano zgodnie z modelem kołowym kontinuum interpersonalnego funkcjonowania osobowości. Skale od 9. do 12. oprócz ich samoistnej wartości diagnostycznej są szczególnie ważne przy analizie profili SUI w diagnostyce nerwic.

W niniejszej pracy Skalę Ustosunkowań Interpersonalnych zastosowano w celu uzyskania danych dotyczących występowania zachowań przedsiębiorczych badanej młodzieży. W tym celu użyto dwóch skal (11. i 12.), określających dwa style zachowań społecznych: styl „zaradność, realizm” oraz styl „pesymizm, bezradność”.

Osoby osiągające wysokie wyniki w skali określonej jako „zaradność, realizm, względna autonomia” charakteryzuje skłonność do podejmowania zachowań przedsiębiorczych, postawa optymizmu, zaradność, a w skrajnych przypadkach podejmowanie ryzyka. Jednostki te akceptują siebie, zaś w kontaktach społecznych bardziej nastawione są na osiągnięcie wytyczonych celów niż na emocjonalną syntonie.

Wysokie wskazania w skali „pesymizm, bezradność, wołanie o pomoc” świadczą o niskim poczuciu własnej wartości, negatywnej ocenie swego miejsca w życiu, braku wiary we własne możliwości oraz związanym z tym negatywnym stosunku do innych ludzi.

Skala Ustosunkowań Interpersonalnych w adaptacji Stanika mierzy także wiele innych stylów funkcjonowania społecznego, które ze względu na temat tej pracy nie zostały

uwzględnione w analizie: styl kierowniczo-autorytatywny, styl podtrzymująco-przesadnie opiekuńczy, styl współpracująco-przyjacielski, styl uległo-zależny, styl wycofująco-masochistyczny, styl buntowniczo-podejrzliwy, styl agresywno-sadystyczny, styl współzawodnicząco-narcystyczny, poziom samoakceptacji/samozadowolenia, skala kłamstwa (Stanik, 1994).

Poziomy rzetelności poszczególnych skal są dobre. Trafność SUI określona przez Stanika przy wykorzystaniu metody analizy czynnikowej wskazuje na stosowność interpretowania wyników testu zgodnie z celami pomiaru (tamże).

3. Inwentarz Osobowości NEO-FFI

Inwentarz Osobowości NEO-FFI bazuje na modelu osobowości (tzw. Wielka Piątka), stworzonym przez Paula T. Costę i Roberta McCrae. Do warunków polskich NEO-FFI zaadaptowali Zawadzki, Strelau, Szczepaniak i Śliwińska. Normalizacja dotyczyła pięciu grup badanych osób, wyróżnionych na podstawie kryteriów wieku (grupa 1: 15–19; grupa 2: 20–29; grupa 3: 30–39; grupa 4: 40–49; grupa 5: 50–59) i płci (Zawadzki i in., 1998).

Kwestionariusz NEO-FFI zawiera 60 pozycji, po 12 dla każdej z pięciu skal (Neurotyzm, Ekstrawersja, Otwartość, Ugodowość, Sumienność). Twierdzenia tworzące poszczególne skale zamieszczono w kwestionariuszu w porządku odpowiadającym skalom inwentarza. Badany miał ustosunkować się do podanych twierdzeń, mając do dyspozycji pięciostopniową skalę odpowiedzi: „zdecydowanie się nie zgadzam”, „nie zgadzam się”, „nie mam zdania”, „zgadzam się”, „zdecydowanie się zgadzam”. Właściwości psychometryczne kwestionariusza umożliwiają przeprowadzanie badań o charakterze naukowym (John, 1990).

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

Badaną grupę tworzyło 314 osób (158 kobiet i 156 mężczyzn). Ze względu na kryterium struktury rodziny pochodzenia badanych wyodrębniono trzy grupy porównawcze. Grupa 1. porównawcza złożona była ze 105 osób pochodzących z rodzin monoparentalnych (53 mężczyzn i 52 kobiety). Grupa 2. porównawcza składała się ze 104 osób pochodzących z rodzin zrekonstruowanych (51 mężczyzn i 53 kobiety). Grupę 3. porównawczą tworzyło 105 osób pochodzących z rodzin pełnych (52 mężczyzn i 53 kobiety).

Analizując materiał badawczy, dotyczący miejsca zamieszkania badanych, stwierdzono, że zamieszkiwali oni najczęściej duże miasta, charakteryzujące się liczbą mieszkańców powyżej 100 tys. Z rodzin pełnych takich osób było 49,5%, z rodzin niepełnych – 50,5%, a z rodzin zrekonstruowanych – 53,8%. Najmniejsza grupa badanych ze wszystkich typów rodzin mieszkała na wsi. Uzyskane wyniki nie były istotne statystycznie w świetle testu Chi-kwadrat ($\chi^2 = 4,166$; $df = 4$; $p = 0,384$).

Kolejną rozpatrywaną zmienną demograficzną był stan cywilny młodzieży z badanych typów rodzin. Zaobserwowano, że dominują osoby w stanie panieńskim i kawalerskim. Otrzymane wyniki okazały się nieistotne statystycznie ($\chi^2 = 1,322$; $df = 2$; $p = 0,516$).

Określając poziom wykształcenia w badanych grupach, stwierdzono, że był on stosunkowo jednolity. Zdecydowaną większość młodzieży (z rodzin pełnych – 93,3% osób, z rodzin niepełnych – 89,5%, z rodzin zrekonstruowanych – 90,4%) charakteryzowało

wykształcenie na poziomie średnim. Niewielki procent osób cechowało wykształcenie na poziomie wyższym zawodowym (licencjat). Inne kategorie wykształcenia, takie jak podstawowe, zawodowe i wyższe, nie wystąpiły. Uzyskane w tym zakresie wyniki nie różnicowały istotnie statystycznie badanych grup ($\chi^2 = 1,031$; $df = 2$; $p = 0,597$). Reasumując: grupę osób tworzącą próbę właściwą cechowała jednolitość pod względem badanych zmiennych demograficznych.

PRZEBIEG BADAŃ

W badaniach wzięła udział 600-osobowa grupa młodzieży (średnia wieku wynosiła 21 lat)⁷⁾ z województwa łódzkiego. Badania miały charakter anonimowy. Wobec wszystkich badanych osób zastosowano kryterium dobrowolnego uczestnictwa w badaniach. Konstruując próbę właściwą, przyjęto następujące kryteria wykluczenia: typ struktury demograficznej rodziny pochodzenia badanych osób oraz stosunek młodzieży do udziału w badaniu.

Uwzględniając kryterium struktury demograficznej rodziny pochodzenia badanych, stosownie do wyznaczonych celów badawczych, wyróżniono rodziny pełne, rodziny monoparentalne w wyniku rozwodu rodziców oraz rodziny zrekonstruowane. Motywem przyjęcia powyższej typologii rodzin były względy metodologiczne, związane z usprawnieniem prowadzenia badań w tym obszarze. Do próby właściwej nie zakwalifikowano osób pochodzących z rodzin monoparentalnych w wyniku śmierci rodzica oraz monoparentalnych w wyniku pobytu rodzica za granicą. Z próby właściwej wykluczono także osoby, które wykazały się brakiem wiarygodności przy wypełnianiu testów. W celu określenia stopnia wiarygodności uzyskanych wyników wykorzystano wskaźnik, jaki stanowiła liczba znaków zapytania w Skali Ustosunkowań Interpersonalnych. Wskazuje on na postawę asekuracji czy nieufności w stosunku do badań. Mając na uwadze tę okoliczność, usunięto z próby dane osób, które uzyskały w tym zakresie wyniki wysokie i skrajnie wysokie (Stanik, 1994).

Opracowując zgromadzony za pomocą ankiety materiał empiryczny, wykorzystano metodę zestawień procentowych oraz Test niezależności Chi-kwadrat (χ^2). W drugim etapie analiz statystycznych, w celu porównania wyników otrzymanych przez badane grupy adolescentów w zakresie określonych zmiennych psychologicznych, zastosowano Test F Fishera-Snedecora. Analizę statystyczną wzbogacono poprzez wykorzystanie testu porównań wielokrotnych T-Tukeya umożliwiającego wychwycenie par typów rodzin pochodzenia adolescentów, zróżnicowanych pod względem średnich wyników w skalach mierzących dane style funkcjonowania interpersonalnego. Ostatni etap analizy statystycznej dotyczył określenia konstelacji zmiennych osobowościowych, będących predyktorami zachowań o charakterze przedsiębiorczym w grupach badanej młodzieży z rodzin o zróżnicowanej strukturze. W tym celu przeprowadzono wielokrotną regresję liniową, z wykorzystaniem metody krokowej (STEPWISE). Szereg analiz statystycznych przeprowadzono przy użyciu programu komputerowego IBM SPSS Statistics 20.

⁷⁾ Jest to okres, w którym młodzi ludzie mają już za sobą pierwszy etap dojrzwania i w miarę ukształtowaną, dojrzałą osobowość, co pozwala im na dokonanie realnej oceny siebie oraz swego środowiska rodzinnego.

WYNIKI BADAŃ

Celem przeprowadzonych badań było porównanie cech osobowości oraz zachowań cechujących się zaradnością adolescentów pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze. Podjęto także próbę określenia osobowościowych predyktorów zachowań związanych z działaniami przedsiębiorczymi, a także z postawą bezradności wobec wymagań stawianych przez otoczenie. Kolejno zostaną przedstawione analizy mające na celu weryfikację postawionych hipotez (1–13).

ZRÓŻNICOWANIE W ZAKRESIE STYLÓW FUNKCJONOWANIA INTERPERSONALNEGO W GRUPACH ADOLESCENTÓW Z RODZIN O ZRÓŻNICOWANEJ STRUKTURZE

Z uwagi na fakt, że kobiety i mężczyźni różnie reagują na te same bodźce oraz odmiennie zachowują się w sytuacjach społecznych, co uwarunkowane jest zarówno czynnikami genetycznymi, jak i środowiskowymi, wyniki porównywanych grup młodzieży z rodzin o zróżnicowanej strukturze przedstawiono z uwzględnieniem podziału na płeć (Mandal, 2006).

Rozpatrując wyniki średnie uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn z rodzin pełnych (P), monoparentalnych (MP) i zrekonstruowanych (ZR), w zakresie preferowanych stylów funkcjonowania społecznego zauważono istotną statystycznie różnicę dotyczącą stylu cechującego się poczuciem bezradności i pesymizmem (w grupie kobiet $F = 170,348$; $p < 0,0005$; w grupie mężczyzn $F = 121,312$; $p < 0,0005$). Uzyskane rezultaty przedstawiają tabele 2. i 3.

TABELA 2. Zróżnicowanie w zakresie stylów funkcjonowania interpersonalnego w grupach kobiet i w grupach mężczyzn z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych

Style interpersonalne Badane grupy	Styl „zaradność, realizm”	F	p	Styl „bezaradność, pesymizm”	F	p
Kobiety – rodzina (P)	$\bar{x} = 7,25$ $\delta = 2,695$	1,837	,163	$\bar{x} = 1,21$ $\delta = 1,230$	170,348	,0005
Kobiety – rodzina (MP)	$\bar{x} = 6,77$ $\delta = 2,683$			$\bar{x} = 7,04$ $\delta = 2,196$		
Kobiety – rodzina (ZR)	$\bar{x} = 6,23$ $\delta = 2,833$			$\bar{x} = 1,98$ $\delta = 1,715$		
Mężczyźni – rodzina (P)	$\bar{x} = 7,31$ $\delta = 3,013$,760	,469	$\bar{x} = 1,17$ $\delta = 1,339$	121,312	,0005
Mężczyźni – rodzina (MP)	$\bar{x} = 6,83$ $\delta = 3,173$			$\bar{x} = 6,42$ $\delta = 2,634$		
Mężczyźni – rodzina (ZR)	$\bar{x} = 6,57$ $\delta = 3,074$			$\bar{x} = 1,69$ $\delta = 1,421$		

Źródło: opracowanie własne.

TABELA 3. Struktura rodziny a styl funkcjonowania interpersonalnego w badanych grupach kobiet i w grupach mężczyzn w świetle testu T-Tukeya

Zmienna zależna	PESYMIZM, BEZRADNOŚĆ	
Typy rodzin kobiet:	zrekonstruowana	monoparentalna
pełna	,063	,0005
monoparentalna	,0005	–
Typy rodzin mężczyzn:	zrekonstruowana	monoparentalna
pełna	,360	,0005
monoparentalna	,0005	–

Źródło: opracowanie własne.

Analizując wyniki badań przedstawione w tabelach 2. oraz 3. można zauważyć, że najwyższe wyniki średnie w wymiarze „pesymizm, bezradność” uzyskały kobiety i mężczyźni z rodzin monoparentalnych (odpowiednio wyniki wysokie i powyżej średniej) w porównaniu z kobietami i mężczyznami z rodzin pełnych oraz zrekonstruowanych (wyniki na poziomie niskim). Uzyskane rezultaty badawcze okazały się istotne statystycznie. Świadczą one o tym, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni z rodzin monoparentalnych w największym stopniu cechowali się poczuciem bezradności, pesymizmu oraz niskiej wartości w porównaniu z adolescentami z pozostałych, uwzględnionych w badaniu typów rodzin. Młodzież wychowywana przez jednego rodzica najczęściej przejawiała postawę bezradności, pesymizmu, niekorzystnie oceniała swoje miejsce w życiu i była wrogo ustosunkowana do innych ludzi. Między grupami adolescentów z rodzin pełnych i zrekonstruowanych nie wystąpiły istotne statystycznie różnice w tym zakresie. Uzyskane rezultaty badawcze pozwoliły zweryfikować trafność hipotez o numerach 3, 5, 7. Hipotezy 4. i 8. nie zostały potwierdzone w badaniach.

W świetle przedstawionych wyników badań hipotezy o numerach 1, 2, 5, 6 nie zostały pozytywnie zweryfikowane, między grupami kobiet i mężczyzn z rodzin o zróżnicowanej strukturze nie wystąpiły bowiem różnice w zakresie podejmowania zachowań cechujących się zaradnością oraz realizmem w ocenie swojej sytuacji.

ZRÓŻNICOWANIE W ZAKRESIE WYMIARÓW OSOBOWOŚCI W GRUPACH KOBIET I MĘŻCZYZN Z RODZIN O ZRÓŻNICOWANEJ STRUKTURZE

Wyniki badań, które zostaną tu przedstawione, miały udzielić odpowiedzi na pytanie, czy badani adolescenti z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych różnią się między sobą pod względem przejawianych cech osobowości. Analizy statystyczne przeprowadzono osobno dla obu płci, jednak z uwagi na podobieństwo otrzymanych wyników zostaną one omówione wspólnie dla kobiet i mężczyzn.

Dokonując porównania średnich wyników badanej młodzieży z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych w zakresie cech osobowości ujmowanych testem NEO-FFI, tj. neurotyzmu, ekstrawersji, otwartości na doświadczenie, ugodowości i sumienności, zauważono wystąpienie jednej, istotnej statystycznie różnicy. Dotyczyła ona wymiaru otwartości na doświadczenie (tabele 4 i 5).

TABELA 4. Zróżnicowanie w zakresie wymiarów osobowości w grupach kobiet i w grupach mężczyzn z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych

Cechy osobowości – kobiety	Rodzina (P)	Rodzina (MP)	Rodzina (ZR)	F	p
neurotyzm	$\bar{x} = 4,64$ $\delta = 2,254$	$\bar{x} = 5,04$ $\delta = 1,920$	$\bar{x} = 4,74$ $\delta = 2,011$,527	,591
ekstrawersja	$\bar{x} = 6,58$ $\delta = 1,896$	$\bar{x} = 5,79$ $\delta = 2,278$	$\bar{x} = 6,25$ $\delta = 1,796$	2,097	,126
otwartość	$\bar{x} = 6,51$ $\delta = 1,103$	$\bar{x} = 5,00$ $\delta = 1,980$	$\bar{x} = 4,75$ $\delta = 2,183$	14,487	,0005
ugodowość	$\bar{x} = 5,74$ $\delta = 2,123$	$\bar{x} = 5,19$ $\delta = 2,708$	$\bar{x} = 5,38$ $\delta = 2,459$,675	,511
sumienność	$\bar{x} = 6,04$ $\delta = 2,000$	$\bar{x} = 6,02$ $\delta = 2,082$	$\bar{x} = 5,68$ $\delta = 2,119$,504	,605
Cechy osobowości – mężczyźni	Rodzina (P)	Rodzina (MP)	Rodzina (ZR)	F	p
neurotyzm	$\bar{x} = 5,33$ $\delta = 2,431$	$\bar{x} = 5,79$ $\delta = 2,460$	$\bar{x} = 5,24$ $\delta = 2,534$,763	,468
ekstrawersja	$\bar{x} = 6,06$ $\delta = 2,155$	$\bar{x} = 5,91$ $\delta = 2,396$	$\bar{x} = 5,94$ $\delta = 1,870$,071	,931
otwartość	$\bar{x} = 6,40$ $\delta = 1,404$	$\bar{x} = 4,62$ $\delta = 2,021$	$\bar{x} = 4,20$ $\delta = 1,709$	23,677	,0005
ugodowość	$\bar{x} = 5,54$ $\delta = 2,128$	$\bar{x} = 4,70$ $\delta = 2,430$	$\bar{x} = 5,14$ $\delta = 2,010$	1,918	,150
sumienność	$\bar{x} = 5,69$ $\delta = 2,322$	$\bar{x} = 4,96$ $\delta = 2,047$	$\bar{x} = 4,90$ $\delta = 2,435$	1,947	,146

Źródło: opracowanie własne.

TABELA 5. Struktura rodziny a cechy osobowości w badanych grupach kobiet i w grupach mężczyzn w świetle testu T-Tukeya

Zmienna zależna:	OSOBOWOŚĆ	
Typy rodzin kobiet:	zrekonstruowana	monoparentalna
pełna	,0005	,0005
monoparentalna	,768	–
Typy rodzin mężczyzn	zrekonstruowana	monoparentalna
pełna	,0005	,0005
monoparentalna	,423	–

Źródło: opracowanie własne.

W wymiarze otwartości na doświadczenie najwyższe wyniki średnie uzyskały grupy kobiet i mężczyzn pochodzących z rodzin pełnych (wyniki powyżej średniej) w porównaniu z kobietami i mężczyznami z rodzin monoparentalnych i z rodzin zrekonstruowanych. Oznacza to, że najczęściej skłonność do poszukiwania i dokonywania pozytywnej oceny doświadczeń życiowych wykazywali adolescenti wychowywani w pełnych rodzinach. Ponadto w większym stopniu niż młodzież z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych cechowała ich tolerancja wobec nowości oraz ciekawość poznawcza. W ich poglądach oraz zachowaniu często zaznaczała się niekonwencjonalność. Otrzymane rezultaty okazały się istotne na poziomie statystycznym. Podobny stopień otwartości na doświadczenie cechował kobiety i mężczyzn z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych. W pozostałych wymiarach osobowości, tj. neurotyzmie, ekstrawersji, ugodowości oraz sumienności, nie wystąpiły istotne statystycznie różnice między badanymi grupami adolescentów. Otrzymane wyniki mieściły się na poziomie wyników przeciętnych. Tym samym potwierdzono słuszność hipotez 9. i 11. Hipotezy o numerach 10 i 12 nie zostały pozytywnie zweryfikowane.

W kolejnych analizach podjęto próbę określenia predyktorów osobowościowych stylów funkcjonowania społecznego badanej młodzieży. Zastosowano analizę wielokrotnej regresji liniowej, której celem jest badanie związków między wieloma zmiennymi niezależnymi (objaśniającymi) a zmienną zależną (kryterialną; Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister, 2000). W równaniu regresji zmiennymi wyjaśniającymi były cechy osobowości (zmienne niezależne), a zmiennymi wyjaśnianymi – poszczególne style funkcjonowania interpersonalnego (zmienna zależna).

PREDYKTORY OSOBOWOŚCIOWE STYLU FUNKCJONOWANIA INTERPERSONALNEGO CECZUJĄCEGO SIĘ ZARADNOŚCIĄ ORAZ WZGLĘDNĄ AUTONOMIĄ

Pierwszym rozpatrywanym modelem zmiennych był model prognozujący występowanie zachowań charakterystycznych dla stylu „zaradność, realizm”. Z danych zawartych w tabeli 6. wynika, że konstelacje wymiarów psychologicznych będących predyktorami zachowań przedsiębiorczych są odmienne w grupach młodzieży z badanych typów rodzin.

Wymiar neurotyzmu był najsilniejszym wskaźnikiem stylu „zaradność, realizm” we wszystkich badanych grupach adolescentów. Z danych zawartych w tabeli 6. wynika, że osobowość o cechach neurotycznych nie sprzyja nastawieniu na osiąganie wytyczonych celów, przedsiębiorczości w zachowaniu oraz podejmowaniu związanego z tym ryzyka.

W grupie osób z rodzin pełnych słabszą wartością predykcyjną dla stylu „zaradność, realizm” cechowała się zmienna „ugodowość”. Okazało się, że wysoki poziom tej cechy osobowości, przejawiający się w pozytywnym ustosunkowaniu do innych ludzi, wrażliwości na ich sprawy, nastawieniu na współpracę oraz skłonności do udzielania pomocy, facylituje zachowania typowe dla stylu „zaradność, realizm”.

TABELA 6. Osobowościowe predyktory stylu „zaradność, realizm” w grupach badanych adolescentów

Osobowościowe predyktory stylu „zaradność, realizm” adolescentów z rodzin pełnych				
	B	SEB	β	p
neurotyzm	,393	,081	,420	,0005
ugodowość	,250	,091	,240	,007
R-kwadrat = ,293 p < ,0005				
Osobowościowe predyktory stylu „zaradność, realizm” adolescentów z rodzin monoparentalnych				
	B	SEB	β	p
neurotyzm	–,557	,081	–,551	,0005
R-kwadrat = ,367 p < ,0005				
Osobowościowe predyktory stylu „zaradność, realizm” młodzieży z rodzin zrekonstruowanych				
	B	SEB	β	p
neurotyzm	–,401	,087	–,418	,0005
R-kwadrat = ,174 p < ,0005				

Źródło: opracowanie własne.

Oznaczenia zastosowane w tabeli 6:

R-kwadrat – współczynnik determinacji

B – współczynnik regresji

SEB – poziom błędu

β – wskaźnik Beta

p – poziom istotności

PREDYKTORY OSOBOWOŚCIOWE STYLU FUNKCJONOWANIA INTERPERSONALNEGO CECHUJĄCEGO SIĘ POCZUCIEM BEZRADNOŚCI I PESYMIZMU

Ostatnim poddanym analizie modelem zmiennych był model prognozujący występowanie zachowań charakterystycznych dla stylu „bezzadność, pesymizm”. Przedstawione w tabeli 7. dane pozwalają stwierdzić, że w grupach badanej młodzieży z rodzin pełnych i zrekonstruowanych najsilniejszą moc predyktywną dla stylu „pesymizm, bezzadność” miał wymiar neurotyzmu. Można wnioskować, że im bardziej osobowość nasycona jest tą cechą, tym częściej przejawiane są zachowania charakterystyczne dla stylu „pesymizm, bezzadność”.

W grupie adolescentów pochodzących z rodzin pełnych innym wskaźnikiem tego stylu interpersonalnego był wymiar otwartości na doświadczenie. Nie udało się określić osobowościowych predyktorów stylu „pesymizm, bezzadność” w grupie adolescentów z rodzin monoparentalnych.

W świetle przedstawionych tu rezultatów badawczych hipoteza 13. znalazła potwierdzenie swej zasadności. Zauważono bowiem, że można określić pewne konstelacje zmiennych osobowościowych będących predyktorami określonych stylów funk-

TABELA 7. Osobowościowe predyktory stylu „pesymizm, bezradność” w grupach badanych adolescentów

Osobowościowe predyktory stylu „pesymizm, bezradność” młodzieży z rodzin pełnych				
	B	SEB	β	p
neurotyzm	,166	,046	,235	,014
R-kwadrat = ,128 p = ,001				
Osobowościowe predyktory stylu „pesymizm, bezradność” młodzieży z rodzin monoparentalnych				
brak				
Osobowościowe predyktory stylu „pesymizm, bezradność” młodzieży z rodzin zrekonstruowanych				
	B	SEB	β	p
neurotyzm	,166	,055	,287	,003
R-kwadrat = ,083 p = ,003				

Źródło: opracowanie własne.

Oznaczenia zastosowane w tabeli 7:

R-kwadrat – współczynnik determinacji

B – współczynnik regresji

SEB – poziom błędu

β – wskaźnik Beta

p – poziom istotności

cjonowania społecznego badanej młodzieży, tj. stylu cechującego się zachowaniami przedsiębiorczymi, a także stylu, którego podstawą jest poczucie bezradności i pesymizm.

WNIOSKI

Zagadnienie trwałości rodziny i jej struktury mogącej przybierać jedną z wielu form jest współcześnie bardzo aktualne oraz ciekawiące poznawczo badaczy reprezentujących różne kierunki. Swoboda, z jaką ludzie funkcjonują w bliskich związkach interpersonalnych, charakteryzuje kultury krajów wysoko rozwiniętych, o satysfakcjonującym wskaźniku dobrobytu, otwartych na przemiany społeczne, gdzie respektowane są prawa człowieka, równouprawnienie itp. W XXI w. rozwód czy separacja nie są już społecznie stygmatyzowanymi zjawiskami. Jednakże sytuacja rozpadu więzi rodzinnej ma zwykle znamiona stresogennej, nie tylko dla dorosłych członków rodziny, lecz głównie dla dzieci i młodzieży. Młode pokolenie traci bowiem dotychczasowe środowisko wychowawcze, które podlega zmianom i przekształceniom oraz wymaga ponownej adaptacji, połączonej nierzadko z przeżywaniem negatywnych emocji. Tego typu doświadczenia mogą zakłócać, a nawet zamykać możliwości prawidłowego rozwoju psychicznego i społecznego młodzieży. Wynika to ze specyfiki doświadczeń rodzinnych, które są długotrwałe, nieuchronne i przypadają na okresy rozwoju człowieka charakteryzujące się dużą wrażliwością psychiczną, jak np. etap dzieciństwa i adolescencji.

Omawiając wyniki dotyczące funkcjonowania społecznego uzyskane przez grupy badanej młodzieży, zauważono między nimi znaczące różnice w zakresie preferowania stylu bazującego na postawie bezzadności i pesymizmu. Zarówno grupy kobiet, jak i mężczyzn z rodzin monoparentalnych uzyskały w tym stylu najwyższe wyniki średnie w porównaniu z badanymi z rodzin pełnych i zrekonstruowanych. Rezultaty te oznaczają niską samoocenę badanych, brak pomysłu na swoje życie i słabe umiejętności znalezienia w nim dla siebie miejsca. Otrzymany wynik świadczy także o wrogim nastawieniu do innych ludzi. W preferencji stylu „zaradność, realizm” nie wystąpiły istotne statystycznie różnice między porównywanymi grupami młodzieży z rodzin o zróżnicowanej strukturze.

Podjmując próbę interpretacji otrzymanych wyników, należy mieć świadomość, że adolescenci wychowywani przez jednego z rodziców często są narażeni na uczestniczenie w wielu sytuacjach trudnych, które mogą przekraczać ich możliwości adaptacyjne. Poczucie, że rodzice rozstali się, a samemu było się w tej sytuacji bezsilnym, może również prowadzić do ukształtowania, a w dalszej perspektywie do intensyfikacji przekonania o swej bezzadności. Zakładając, że większość rodzin monoparentalnych stanowią te, w których opiekę nad dzieckiem przejęła matka, można podejrzewać, iż młodzież percypuje jej negatywne nastawienie, rozczarowanie wywołane nieudanym życiem rodzinnym i pesymizm oraz przyjmuje te postawy wobec życia jako swoje. Starsze doniesienia badawcze pozwalają twierdzić, że młodzież lepiej daje sobie radę ze zmianami w małżeństwie rodziców niż młodsze dzieci. Z badań Judith S. Wallerstein, Shauny B. Corbin i Julii M. Lewis (1988) wynika jednak przeciwny wniosek. Starsze dzieci mocniej cierpią z powodu rozvodu rodziców niż młodsze. Badacze stwierdzili, że znaczna liczba młodych kobiet i mężczyzn miała problemy osobiste, a jedna trzecia kobiet przejawiała kłopoty z zaangażowaniem się w związki z mężczyzną i obawiała się, że zostanie zdradzona. Familiolodzy udowodnili także, że młodzież doświadczająca własnych kłopotów związanych z okresem dojrzewania, mając dodatkowe problemy wynikające z rozstania rodziców, odczuwa wysoki poziom niepokoju. Zaczyna się martwić o swoją przyszłość, głównie dotyczącą niepowodzenia w małżeństwie. Występuje u niej tendencja do oddalania się od rodziny i poszukiwania wsparcia u rówieśników lub znaczących dorosłych (Dembo, 1997).

Rezultaty porównań dokonanych między grupami kobiet pochodzących z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych oraz między grupami mężczyzn z tychże typów rodzin wskazały na jeden różnicujący badanych wymiar osobowości – otwartość na doświadczenie. Stwierdzono, że skłonność do pozytywnego wartościowania doświadczeń życiowych oraz ciekawość poznawczą najczęściej przejawiali adolescenci z rodzin pełnych w porównaniu z adolescentami z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych. Młodzież z rodzin o odmiennej niż pełna strukturze w zakresie cechy otwartości uzyskała wyniki średnie poniżej przeciętnej, co może świadczyć o konwencjonalizmie i konserwatyzmie, przejawianych zarówno w poglądach, jak i zachowaniu.

Uzyskany wynik może wskazywać na doświadczanie poczucia braku bezpieczeństwa przez młodzież z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych w porównaniu z młodzieżą z rodzin pełnych. W efekcie poczucie lęku skłaniało badaną młodzież do myślenia i postępowania w konwencjonalny, sprawdzony sposób, który nie naraża na ewentualne trudności i konieczność konfrontacji. Otwartość cechująca młodzież z rodzin pełnych prawdopodobnie miała źródło w postawach rodziców, którzy obdarzali dziecko bezwarunkową miłością i akceptacją. Dając prawo do samodzielności oraz do zdobywania doświadczeń, rodzice mogą kształtować ciekawość poznawczą swoich dzieci. Otwartość jest aktualnie bardzo pożądana jako rodzaj zasobu psychologicznego, któ-

rym dysponuje młodzież znajdująca się w późnej fazie adolescencji. Proces zachodzących zmian kulturowych spleta się bowiem z procesem różnicowania kultury społecznej, jej mobilnością, otwartością, postępowaniem według nowych zasad społecznych oraz rozwijaniem się autonomii jednostki. W świetle tych faktów osoby cechujące się otwartością na doświadczenia można uznać za lepiej przystosowane do podejmowania wyzwań rzeczywistości niż osoby niemające tej cechy.

Podjmując poszukiwania poznawcze mające na celu określenie osobowościowych predyktorów badanych stylów funkcjonowania społecznego, tj. „zaradność, realizm” oraz „pesymizm, bezradność”, rozpatrzono dwa modele zmiennych. Pierwszy model, prognozujący występowanie zachowań charakterystycznych dla stylu „zaradność, realizm”, pozwolił stwierdzić, że konstelacje wymiarów psychologicznych będących predyktorami zachowań przedsiębiorczych są takie same we wszystkich badanych grupach adolescentów (z rodzin pełnych, monoparentalnych i zrekonstruowanych). Najsilniejszym wskaźnikiem tego stylu był jeden wymiar osobowości, tj. neurotyzm. Okazuje się, że osobowość o cechach neurotycznych nie sprzyja nastawieniu na osiąganie wytyczonych celów oraz przejawianiu cech przedsiębiorczości w zachowaniu. Można stwierdzić, że wraz z lepszym poziomem przystosowania społecznego częściej występuje skłonność do podejmowania działań mających na celu realizowanie zamierzonych planów oraz tendencja do przyjmowania postaw charakteryzujących się optymizmem. Słabszą wartością predykcyjną stylu „zaradność, realizm” cechowała się zmienna „ugodowość”.

Drugi model zmiennych, prognozujący występowanie zachowań charakterystycznych dla stylu „pesymizm, bezradność”, wskazał, że w grupach badanej młodzieży z rodzin pełnych i zrekonstruowanych najsilniejszą wartość predyktywną miał wymiar neurotyzmu. Nasilenie tej cechy w osobowości adolescenta skutkowało częstszym widzeniem świata w barwach szarości, w którym nie ma przyjaznych ludzi i nie postrzega się swego życia jako satysfakcjonującego.

Waga i znaczenie psychologiczne uzyskanych rezultatów badawczych odnoszą się do faktu, że udowodniono empirycznie, iż rola struktury rodziny oraz forma związku, który tworzą rodzice, istotnie kształtuje wzorzec zachowań społecznych młodzieży. Mając na uwadze założenia teorii systemów, należy stwierdzić, że wzajemne stosunki małżonków wpływają na relacje między wszystkimi członkami rodziny, decydując o jakości ich życia, zarówno aktualnego, jak i przyszłego. Z badań Krystyny Kluzowej (1990) dotyczących postaw dzieci ze środowiska miejskiego wobec zawartego powtórnie małżeństwa rodziców wynika, że część dzieci nie akceptuje tego stanu rzeczy, co przejawia się w obojętnej lub negatywnej postawie wobec wybranego przez rodzica partnera małżeńskiego. Blisko jedna trzecia zastępczych rodziców spotyka się z co najwyżej obojętnym nastawieniem przybranych dzieci. Wnioski z przeprowadzonych przez Annę Kwak (1986) badań wskazują, że niemal w co szóstej rodzinie stosunki między młodzieżą a przybranym rodzicem są bardzo zaburzone i konfliktowe. W dalszej perspektywie życiowej doświadczenia związane z uczestniczeniem w sytuacji przekształcenia struktury rodziny pochodzenia mogą być łączone ze zjawiskiem transmisji postaw rodzinnych. Dzieci pochodzące z rodzin monoparentalnych mogą być bardziej przychylnie nastawione do tworzenia w przyszłości tego rodzaju rodzin niż dzieci z rodzin pełnych (Majkowski, 1999).

Podsumowując: wiele uzyskanych wyników badań uprawnia do stwierdzenia, że zmiana w strukturze rodziny (rozwód rodziców czy rekonstrukcja rodziny), szczególnie w okresie adolescencji, jest często niekorzystna dla rozwoju młodzieży ze względu na fakt, iż jest to okres rozwojowy wyjątkowo związany z kształtowaniem się światopoglądu, tożsamości, identyfikacji z własną płcią oraz z poszukiwaniem wartości przez młodą jednostkę.

BIBLIOGRAFIA

- Błazek, M., Kaźmierczak, M., Lewandowska-Walter, A. (2010). Więzi uczuciowe i postawy wychowawcze w rodzinach o ograniczonych kompetencjach opiekuńczo-wychowawczych. W: T. Rostowska, A. Jarmońska (red.), *Rozwójowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. (s. 223–236). Warszawa: Difin.
- Cartwright, C. (2003). Parent – child relationships in families of remarriage: What hurts? What helps? *Australia Journal of Psychology*, 55, 1–5.
- Coleman, M., Ganong, L., Fine, M. (2000). Reinvestigating remarriage: Another decade of progress. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1288–1307.
- Conway, J. (1997). *Dorośle dzieci rozwiedzionych rodziców*. Warszawa: Logos.
- Czapiga, A. (1993). Przewidywane konsekwencje ustosunkowania matki samotnej do dziecka a funkcjonowanie jednostki w okresie dorastania. W: A. Oleszkowicz (red.), *Prace Psychologiczne XXXV*. (s. 65–74). Wrocław: Wydawnictwo UWr.
- Dembo, M. (1997). *Stosowana psychologia wychowawcza*. Warszawa: WSiP.
- Dobosz-Sztuba, A. (1989). Typy i cechy rodziny zrekonstruowanej. *Problemy Rodziny*, 1, 21–26.
- Ganong, L., Coleman, M. (1984). The effects of remarriage on children: Review of the empirical literature. *Family Relations*, 33, 18–25.
- Harwas-Napierała, B. (2006). Komunikacja interpersonalna i jej kształtowanie jako istotny wymiar jakości życia rodziny. W: T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*. (s. 29–42). Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki.
- Jabłoński, K. (2000). *Rozwód. Jak go przeżyć?* Warszawa: WAB.
- Janicka, I. (2006). *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej. Studium porównawcze*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- John, O.P. (1990). The „Big Five” factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. W: L.A. Pervin (red.), *Handbook of Personality, Theory and Research*. (s. 66–100). New York–London: Guilford Press.
- Jundziłł, E. (2001). Rodzina zrekonstruowana we współczesnej Polsce. W: J. Żebrowski (red.), *Rodzina polska na przełomie wieków*. (s. 305–314). Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Kelly, J.B. (1998). Marital conflict, divorce and children’s adjustment. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 7, 223–227.
- Kluzowa, K. (1990). Typy, przyczyny powstania i funkcjonowanie małżeństw powtórnych w Polsce. W: M. Ziemska (red.), *Integracja małżeństwa i rodziny, jej podstawy i konsekwencje*. (s. 228–244). Warszawa: CPBP.
- Kwak, A. (1986). Sytuacja rodzinna i wzajemna percepcja postaw w rodzinach zrekonstruowanych. W: M. Ziemska (red.), *Problemy integracji i dezintegracji rodziny*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Lewandowska-Walter, A. (2006). Znaczenie struktury i relacji rodzinnych dla jakości życia dziecka z rodziny zrekonstruowanej. W: T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*. (s. 185–198). Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki.
- Lewicki, A. (1969). *Psychologia kliniczna*. Warszawa: PZWL.
- Majkowski, W. (1999). *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów.
- Mandal, E. (2006). Osobowość kobiet i mężczyzn: różnice generacyjne i rozwojowe. *Psychologia Rozwojowa. Osobowość i rozwój we współczesnym świecie*, 10(2), 23–34.
- Myers, D.G. (2003). *Psychologia społeczna*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Obuchowska, I. (2000). Adolescencja. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów rozwojowych*. (s. 163–197). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Porębska, M. (1990). Pozycja zajmowana w rodzinie a rozwój indywidualny człowieka. W: M. Tyszkowa (red.), *Rodzina a rozwój jednostki*. Poznań: CPBP.
- Przetacznik-Gierowska, M., Włodarski, Z. (2002). *Psychologia wychowawcza*, t. 2.

- Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rajkiewicz, A. (2004). Polskie małżeństwa i rodziny oraz gospodarstwa domowe w świetle statystyki. *Małżeństwo i Rodzina*, 2, 9–16.
- Rostowska, T. (2003). Dojrzałość osobowa jako podstawowe uwarunkowanie życia małżeńskiego i rodzinnego. W: I. Janicka, T. Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny*. (s. 45–55). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Rostowski, J., Rostowska, T. (2012). Poziom zdrowia i dobrego samopoczucia jako następstwa konfliktu lub integracji pracarodzina. W: T. Rostowska, W. Budzyński (red.), *Zawodowe i zdrowotne problemy człowieka w różnych okresach dorosłości. Perspektywa psychologiczna*. (s. 161–179). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna.
- Schaffer, H.R. (2006). *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Shaughnessy, J.J., Zechmeister, E.B., Zechmeister, J.S. (2000). *Metody badawcze w psychologii*. Gdańsk: GWP.
- Stanik, J.M. (1994). *Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI)*. Kielce: Szumacher.
- Szlendak, T. (2012). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szukalski, P. (2004). Rodziny i gospodarstwa domowe w Polsce i w krajach UE. W: W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. (s. 22–47). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Szymanowska, A. (2000). Dziecko w rodzinie niepełnej. W: E. Milewska, A. Szymanowska (red.), *Rodzice i dzieci. Psychologiczny obraz sytuacji problemowych*. (s. 58–78). Warszawa: CMPP-P MEN.
- Świda-Ziemia, H. (2002). [Rozmowa przeprowadzona przez P. Legutkę]. W: P. Legutko, *O dorastaniu, czyli kod buntu*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.
- Tysza, Z. (2001). *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Visher, E.B., Visher, J.S., Pasley, K. (2003). Remmariage families and stepparentig. W: F. Walsh (red.), *Normal Family Processes. Growing Diversity and Complexity*. New York–London: The Guilford Press.
- Wallerstein, J.S., Corbin, S.B., Lewis, J.M. (1988). Children of divorce: A 10-year Study. W: E.M. Hetherington, J.D. Arasteh (red.), *Impact of divorce, single parenting, and step-parenting on children*. (s. 197–212). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Wideli, E. (2000). Przystosowanie dziecka do rozvodu rodziców. W: E. Milewska, A. Szymanowska (red.), *Rodzice i dzieci. Psychologiczny obraz sytuacji problemowych*. (s. 46–57). Warszawa: CMPP-P MEN.
- Zawadzki, B., Strealu, J., Szczepaniak, P., Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFICosty i McCrae*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Ziemska, M. (1979). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- GUS (2011). <http://www.stat.gov.pl/danespol-gosp/nsp/ludnosc/index.htm>.

BETWEEN RESOURCEFULNESS AND HELPLESSNESS OF ADOLESCENTS FROM FAMILIES WITH DIVERSE STRUCTURES

Abstract: According to many family specialists, the social functioning of an individual depends largely on the adopted behavior patterns and experiences originating from the generational family. Being aware of how different and unique the process of upbringing is in families with diverse structures, the author attempted to answer the question whether adolescents from two-parent families, single-parent families and blended families differ in terms of resourcefulness and personality traits. Since personality predictors of resourcefulness were defined, it was possible to obtain a fuller picture of the issue being analyzed.

The study included 314 participants in late adolescence (mean age – 21) from Łódzkie Province. The following research methods were used: a questionnaire, the NEO-Five Factor Inventory (NEO-FFI) adapted by B. Zawadzki, J. Strelau, P. Szczepaniak and M. Śliwińska, and the

Interpersonal Relations Scale (SUI) by J.M. Stanik.

The results showed differences in the area of the psychological variables under discussion between the groups of women and men from families with diverse structures. Helplessness and a pessimistic attitude toward oneself and one's environment most frequently marked adolescents from single-parent families. There were no differences between the groups of adolescents being compared in terms of behaviors described as resourceful, enterprising behaviors. Openness to experience was the personality dimension that differentiated the groups of adolescents in the study, and it is most marked in women and men from two-parent families.

Key words: structure of the family, adolescence, personality, resourcefulness in life, helplessness